

**Een archeologisch bureau-onderzoek aan
het Kerkepad in Volendam, gemeente
Edam-Volendam (NH)**

A.J. Wullink

AcheoSupport Publicatie 2014-17

Amsterdam/Groningen

2014

ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch bureau-onderzoek aan het Kerkepad in Volendam,
gemeente Edam-Volendam (NH)

ArcheoSupport Publicaties 2014-17
ArcheoSupport-Projectcode 2014/049

Tekst
A.J. Wullink
Afbeeldingen
A.J. Wullink
Redactie
A.J. Wullink

Beheer en plaats van documentatie
ArcheoSupport bv

Versie 1.1, 2 september 2014

Autorisatie — A. Ufkes, senior KNA-archeoloog

Uitgegeven door
ArcheoSupport bv
Postbus 41091
9701 CB Groningen

ISSN 1574-6887

Amsterdam/Groningen, 2014

Inhoud

1	Inleiding	4
1.1	Aanleiding tot het onderzoek	4
1.2	Huidige en toekomstige situatie op onderzoekslocatie	4
1.3	Doel van het onderzoek	4
1.4	Werkwijze	5
2	Resultaten bureau-onderzoek	6
2.1	Bekende aardwetenschappelijke waarden	6
2.2	Bekende archeologische waarden	7
2.3	Historische situatie en bouwhistorische waarden	7
2.4	Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel	7
3	Aanbevelingen	9
	Bijlagen	16

Projectgegevens

Projectnaam	Volendam, Kerkelaan
Projectcode	2014/049
Type onderzoek	Bureau-onderzoek
CIS-code	63.050
Projectleider	drs. A.J. Wullink
Contact	06-50626888, ajwullink@archeosupport.nl
Opdrachtgever	SAB Amsterdam, M. Ekkelkamp
Contact	020-5206406, martijn.ekkelkamp@sab.nl
Bevoegde overheid	Gemeente Volendam-Edam, A. Hoekstra
Contact	0299-398426, a.hoekstra@edam-volendam.nl

Locatiegegevens

Toponiem	Kerkepad 7-8
Plaats	Volendam
Gemeente	Edam-Volendam
Provincie	Noord-Holland
Kaartblad	19H
Centrum-coördinaten	RDX: 133950 RDY: 500925
Oppervlakte	320 m ²

Beschrijving resultaten

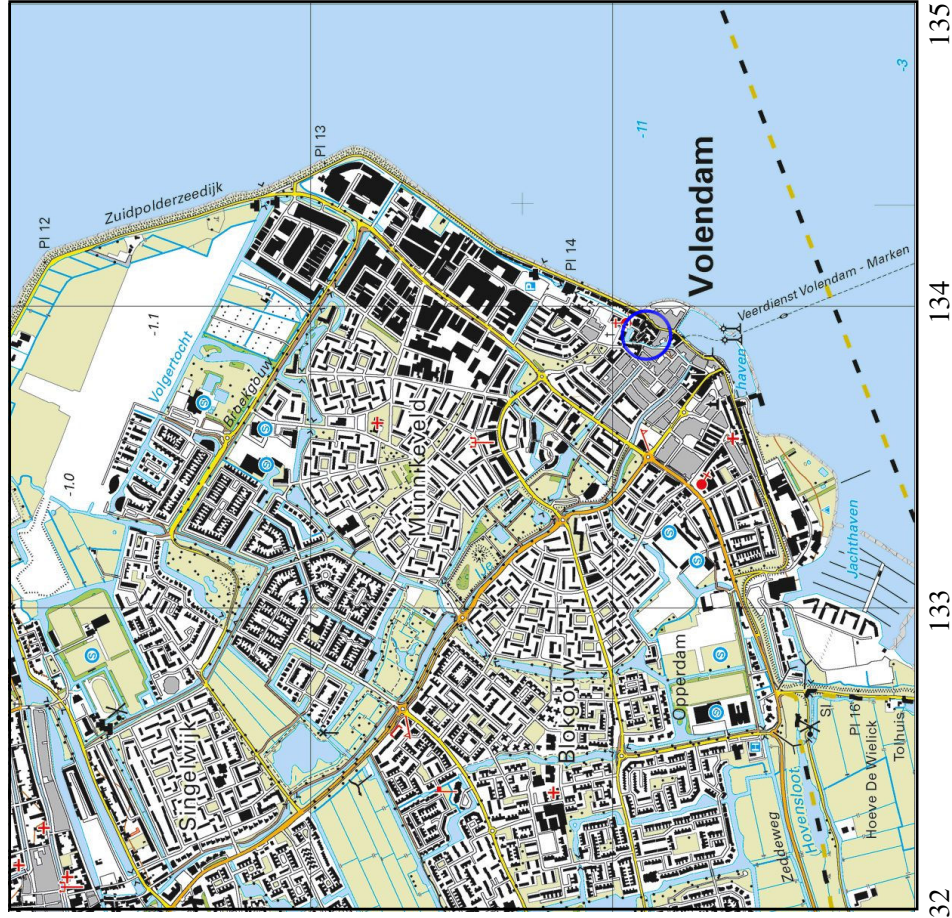
Aardwetenschappelijke waarden	Ophogingslaag op Hollandveen op Wormer-afzettingen of dempingsmateriaal met ophooglaag.
Archeologische waarden	Het historisch centrum van Volendam is monument van hoge archeologische waarde. Er zijn resten vanaf de Late Middeleeuwen aangetroffen.
Historische waarden	Het zuidelijke deel van de locatie is ergens tussen 1357 en het begin van de 19e eeuw voor het eerst bebouwd; het noordelijke deel is pas halverwege de 19e eeuw bebouwd.
Verwachting	Voor het zuidelijke deel hoge verwachting Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Het noordelijke deel heeft een lage verwachting periode voor 1850.
Aanbeveling	Archeologische begeleiding van de sloopwerkzaamheden.

502

501

500

499

132

133

134

135

Afbeelding 1. Topografische kaart van de onderzoekslocatie (blauw omcirkeld) en omgeving, voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

In opdracht van SAB uit Amsterdam heeft ArcheoSupport bv een bureau-onderzoek uitgevoerd voor de locatie Kerkepad 7–8 in Volendam.

Aanleiding tot dit onderzoek vormt de voorgenomen herontwikkeling van de locatie, waarbij de bestaande bebouwing deels wordt gesloopt en twee nieuwe woningen worden gerealiseerd. De gemeente Edam-Volendam heeft nog geen vastgesteld archeologiebeleid, maar uit het bestemmingsplan¹ blijkt dat aan de locatie een dubbelbestemming Waarde Archeologie 1 is toegekend. Voor deze dubbelbestemming geldt dat er geen bodemverstorende werkzaamheden mogen plaatsvinden groter dan 50 m² en dieper dan 40 cm.

Het bureau-onderzoek is in augustus 2014 uitgevoerd door senior prospector drs. A.J. Wullink van ArcheoSupport bv. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.3).²

1.2 Huidige en toekomstige situatie op onderzoekslocatie

De onderzoekslocatie ligt in het historisch centrum van Volendam, aan het Kerkepad (zie afb. 1 en 2). De locatie is geheel bebouwd. Het voorste deel is in gebruik als bakkerswinkel (zie afb. refbestemming, roze deel, oppervlakte circa 30 m²). Hierachter ligt de bakkerij (zie afb. refbestemming, paarse deel, oppervlakte circa 290 m²). De totale oppervlakte van het perceel is 320 m².

De eigenaar van het perceel heeft het voornemen om de bakkerij te slopen en hiervoor in de plaats twee woningen te realiseren. De bakkerswinkel blijft bestaan.

1.3 Doel van het onderzoek

Doel van het bureau-onderzoek is het verkrijgen van inzicht in bekende en te verwachten archeologische waarden in en om het plangebied. Op basis van de verkregen informatie wordt een archeologisch verwachtingsmodel voor de onderzoekslocatie opgesteld. Hierin wordt beschreven of er archeologische resten aanwezig (kunnen) zijn in het plangebied, wat de potentiële aard en omvang hiervan is en of de voorgenomen werkzaamheden in het plangebied een bedreiging vormen voor het bodemarchief. Indien dit het geval is, wordt geadviseerd op welke wijze hiermee in het vervolgtraject van de plannen rekening dient te worden gehouden.

¹www.ruimtelijkeplannen.nl; bestemmingsplan Oude Kom Volendam, 2012

²De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl.

1.4 Werkwijze

Voor het bureau-onderzoek wordt bronnenmateriaal uit diverse disciplines geraadpleegd en geïntegreerd tot een archeologisch verwachtingsmodel. Op basis van geologische, geomorfologische en bodemkundige informatie wordt een beeld geschetst van de landschappelijke ontwikkeling van de omgeving van de onderzoekslocatie. Deze landschappelijke ontwikkeling geeft inzicht in de potentiële bewoonbaarheid van de locatie. Voor de beschrijving van de archeologische waarden wordt gebruik gemaakt van Archis2, de online archeologische database van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) en de Archeologische Monumenten Kaart (AMK), en, indien van toepassing, van informatie over eerder gedaan onderzoek en archeologische waarnemingen. De historische ontwikkeling wordt beschreven aan de hand van historisch-topografisch kaartmateriaal en historische bronnen. Hierbij wordt ook ingegaan op eventuele (sub)recente verstoringen die de archeologische verwachting beïnvloeden.

2 Resultaten bureau-onderzoek

2.1 Bekende aardwetenschappelijke waarden

Volendam ligt in het Noord-Hollandse veengebied. In de eerste helft van de huidige warme periode, het Holoceen (vanaf 10.000 jaar geleden), maakte dit deel van Nederland deel uit van een groot getijdengebied. Rond 3500 v. Chr. werd dit waddegebied echter van de zee afgesloten door strandwallen. Achter de strandwallen ontstond een lagune die langzamerhand verzoette, waarna veenvorming kon optreden. Rond 2750 v. Chr. is Noord-Holland grotendeels overveend. Alhoewel in de IJzertijd en Romeinse Tijd sporadisch bewoning plaats vindt op het veen, met name rond de goed ontwaterde stukken langs veenstroompjes, duurt het tot de 10e eeuw n. Chr. voordat het veengebied op grote schaal wordt ontgonnen. In het IJsselmeergebied ontstaat door erosie van veen in het eerste millennium na Christus het Flevomeer, dat uiteindelijk in verbinding komt te staan met de Waddenzee, waarna de Zuiderzee een feit is. Vanuit het veengebied wateren diverse veenriviertjes af op de Zuiderzee. Om het achterland tegen overstromingen te beschermen werden deze riviertjes in de Late Middeleeuwen afgedamd. Volendam is ontstaan nadat de IJ of Ee, het riviertje dat de Purmer met de Zuiderzee verbond, werd afgedamd. Het veengebied overstroomde tot de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 met enige regelmaat (de laatste keer in 1916). Hierbij werd op het veen klei afgezet (De Mulder et al. 2003, Berendsen 2004, Vos et al. 2011).

De onderzoekslocatie wordt door haar ligging in de bebouwde kom niet afgedekt door de geomorfologische kaart en de bodemkaart. Wel zijn er in het DINOLOket³ gegevens van een aantal geologische boringen beschikbaar. Deze boringen zijn wel in de bebouwde kom geplaatst, maar helaas niet in het historisch centrum. Bij een boring op de hoek van de Edammerweg en de Spoorbuurt is tot 2,5 m –mv Hollandveen (Formatie van Nieuwkoop) aangetroffen, met daaronder getijde-afzettingen van het Laagpakket van Wormer (Formatie van Naaldwijk). Bij een boring op de hoek van de Rokersgracht en de Havikstraat is tot 4 m –mv veen aangetroffen. Meer naar het westen, aan de Meidoornlaan is op het veen ook een dunne laag mariene klei van het Laagpakket van Walcheren (Formatie van Naaldwijk) aanwezig.

Op basis van de boorgegevens en de paleogeografische ontwikkeling van het gebied kan worden verwacht dat op de onderzoekslocatie in de ondergrond vroegholocene getijdeafzettingen van het Laagpakket van Wormer voorkomen, met daarop een veenpakket (Hollandveen Laagpakket) dat mogelijk wordt afgedekt door mariene klei die in de Middeleeuwen is afgezet vanuit de Zuiderzee (Laagpakket van Walcheren). Omdat de locatie in de historische kern van Volendam ligt, is mogelijk ook een ophogingslaag aanwezig. Het maaiveld in de historische kern ligt tussen 1 en 0 m –NAP en dat van het omringende polders buiten de bebouwde kom beneden 1 m –NAP, wat betekent dat de stedelijke ophooglaag mogelijk een dikte van 1 m heeft.

³www.dinoloket.nl

2.2 Bekende archeologische waarden

Het historische centrum van Volendam, waarbinnen de onderzoekslocatie ligt, heeft de status van archeologisch monument van hoge waarde (AMK-nummer 14648), zoals is te zien in afbeelding 4. Binnen de historische kern zijn een aantal archeologische onderzoeken uitgevoerd. Tijdens de uitgevoerde boor- en proefsleuvenonderzoeken (onderzoeksmeldingen 7647, 17263 en 52131) zijn ophogingslagen aangetroffen op veen. De lagen stammen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, zoals is gebleken uit aangetroffen vondstmateriaal (waarnemingen 49927 en 405954). Tijdens het proefsleuvenonderzoek 17263 zijn ook nog 17e-eeuwse perceleringspatronen terug gevonden, in de vorm van kavelsloten.

2.3 Historische situatie en bouwhistorische waarden

Volendam is ontstaan nadat in 1357 de IJde, een veenriviertje tussen de Purmer en de Zuiderzee, werd afgedamd. De IJde verbond Edam met de Zuiderzee, maar in 1357 werd een nieuwe, kortere, verbinding gegraven: het Oorgat. Hierna werd de Voor-IJde gedempt en ontstond hier aan de zeedijk een nederzetting: Volendam. Het dorp heette in eerste instantie nog Follandam (1573) en Vollandam (1639). Vollen betekent in het Zaanse dialect 'vullen, dichtgooien of dempen' en de naam verwijst dus ook direct naar de gedempte Voor-IJde. In 1745 komt voor het eerst de naam Voolendam voor (Van Berkel & Samplonius 2006).

Volendam is tot in de 20e eeuw niet meer dan een klein dorp langs de Zeedijk. Op het kadastrale verzamelplan uit het begin van de 19e eeuw (afb. 5) is goed te zien hoe bebouwing zich op de Zeedijk concentreert. Een uitzondering hierop vormt een eilandje dat is ingeklemd tussen de dijk en de Vollandammer Meer. Het Vollandammer Meer is de gedempte Voor-IJde. Het eilandje bestaat ook uit dempingsmateriaal of is een veeneilandje dat in de monding van de IJde heeft gelegen. Op de uitsnede uit de kadastrale minuut uit het begin van de 19e eeuw is te zien dat de locatie deels op het eilandje, deels op de dijk en voor een groot deel in het water ligt. Het meest zuidelijke deel van de locatie is bebouwd.

In de loop van de 19e eeuw breidt Volendam zich langzaam uit. Op kaarten uit 1877 (afb. 7) en 1907 (afb. 7) is te zien dat het water rondom het eilandje grotendeels is gedempt en de onderzoekslocatie bebouwd is. In de eerste helft van de 20e eeuw breidt de bebouwing zich verder uit en krijgt het centrum van Volendam haar huidige vorm. De panden op de onderzoekslocatie dateren volgens Edugis⁴ uit 1930. In afbeeldingen 9 en 9 is de situatie in respectievelijk 1949 en 1971 weergegeven; hierop heeft de omgeving van het plangebied haar huidige vorm.

2.4 Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel

De onderzoekslocatie ligt in het historische centrum van Volendam. Volendam is na 1357 ontstaan aan de zeedijk voor de gedempte Voor-IJde. Volendam heeft

⁴www.edugis.nl

dan ook een hoge verwachting voor archeologische resten vanaf 1357, dus de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. De archeologische verwachting voor de periode voor 1357 is laag, zeker voor de delen van Volendam die in de gedempte Voor-IJde liggen.

Het plangebied ligt in de historische kern van Volendam, maar uit de kadastrale kaart uit het begin van de 19e eeuw blijkt dat de locatie grotendeels nog water is. Alleen het meest zuidelijke deel valt op een eilandje tussen de zeedijk en de Vollandammer Meer. Dit eilandje bestaat uit dempingsmateriaal (zoals de Vollandammer Meer) of uit een veenrestant in de monding van de IJde. De bodemopbouw ter plaatse van dit deel van het plangebied bestaat uit een dempingspakket of uit veen. Waarschijnlijk is er ook een ophogingslaag uit de periode na 1357 aanwezig. Op dit zuidelijke deel van de locatie is aan het begin van de 19e eeuw bebouwing aanwezig; het is echter niet bekend of de bebouwingsgeschiedenis hier helemaal terug gaat tot 1357 of dat de bebouwing uit de 18e/19e eeuw stamt. Archeologische resten die worden geassocieerd met dit deel van de locatie zijn ophogingslagen, funderingsresten, beerputten, afvalkuilen en resten van beschoeiing.

Het noordelijke deel van het plangebied is halverwege de 19e eeuw gedempt en bebouwd. Hier worden een dempingspakket en eventueel funderingsresten uit de 19e eeuw verwacht.

3 Aanbevelingen

Op het grootste deel van de locatie worden geen archeologische resten ouder dan de tweede helft van de 19e eeuw verwacht. Op het zuidelijke deel van de locatie kunnen echter wel oudere resten worden verwacht. De bodemingrepen op dit deel blijven mogelijk beperkt, aangezien de hier aanwezige bakkerswinkel niet wordt gesloopt. Het is echter moeilijk te voorspellen of er bij de sloop van de bakkerij wel of niet pré-19e-eeuwse resten kunnen worden aangetroffen. De grens tussen land en water in de 19e eeuw blijft op basis van het gegeorefereerde kaartmateriaal toch meer een indicatie dan een absolute zekerheid.

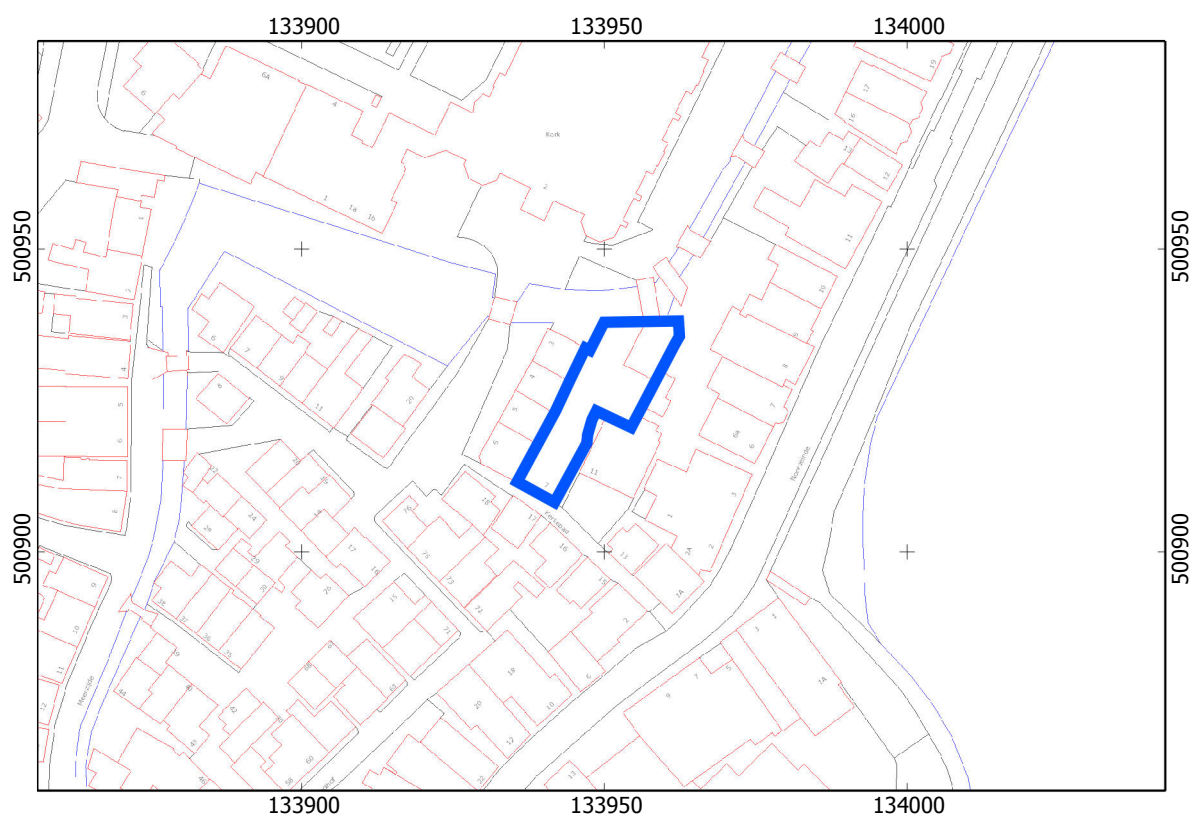
Om er zeker van te zijn dat er bij de sloop en nieuwbouw geen pré-19e-eeuwse resten worden opgeruimd, wordt geadviseerd om de sloop van de ondergrondse delen van de locatie uit te voeren onder archeologische begeleiding, protocol opgraven. Hiervoor dient een door de gemeente goedgekeurd Programma van Eisen te worden opgesteld.

Het is aan de bevoegde overheid, de gemeente Edam-Volendam, om op basis van deze rapportage te bepalen of en in welke vorm vervolgonderzoek moet plaatsvinden. Mocht de onderzoekslocatie vrijworden gegeven, dan blijft de archeologische meldingsplicht conform art. 53 en 54 van de Wamz sowieso bestaan. Als er tijdens graafwerkzaamheden toch archeologische resten worden aangetroffen, dan dient dit onverwijld aan de bevoegde overheid te worden gemeld. De bevoegde overheid neemt vervolgens een besluit hoe om te gaan met de archeologische resten.

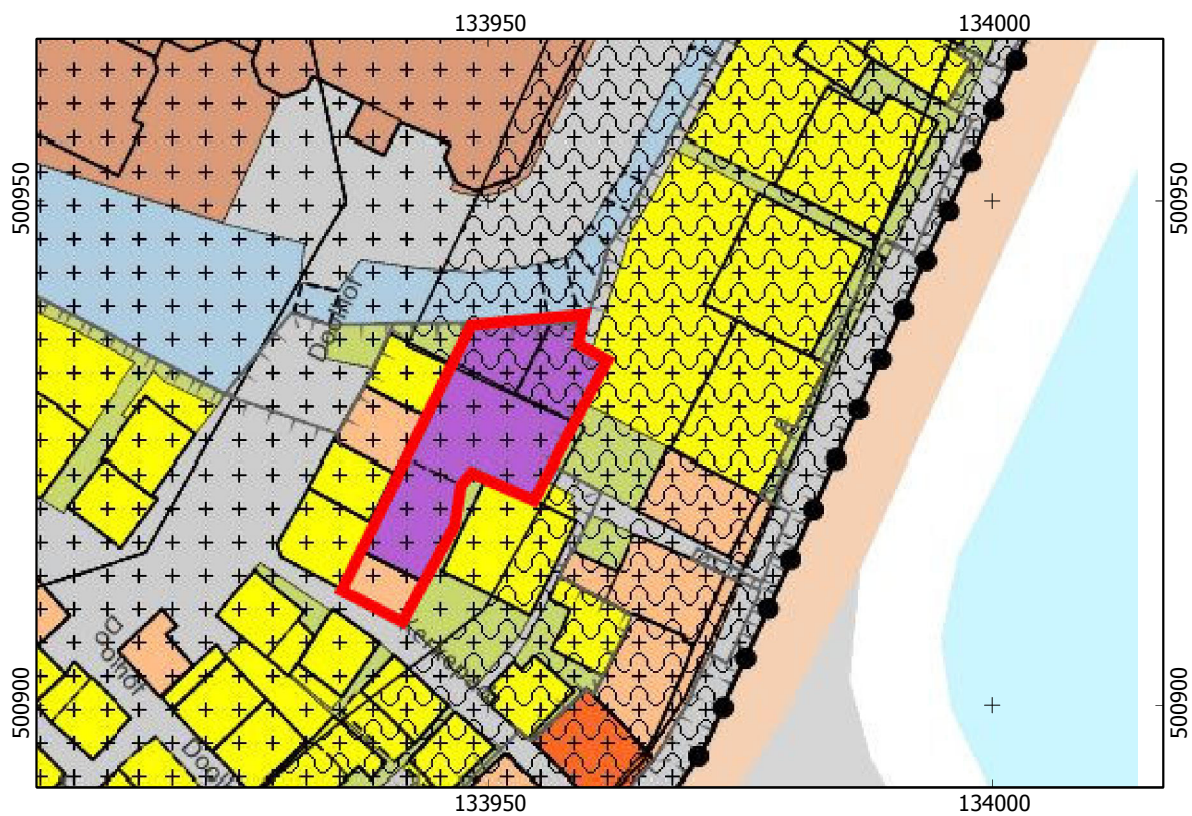
Als er vanuit de bevoegde overheid geen op- of aanmerkingen op deze rapportage komen, dan kan deze versie als de definitieve worden beschouwd.

Literatuur

- Berendsen, H.J.A., 2004. *De vorming van het land*. Assen (Fysische geografie van Nederland). Vierde, geheel herziene druk.
- Berkel, G. van & K. Samplonius, 2006. *Nederlandse plaatsnamen; herkomst en historie*. Utrecht.
- Brandt, R.W. et al. (red.), 1992. *ARCHIS. Archeologisch Basis Register; versie 1.0*. Amersfoort.
- Mulder, E.J.F. de, M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhoff & T.E. Wong, 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.
- Vos, P.C., J. Bazelmans, H.J.T. Weerts & M.J. van der Meulen, 2011. *Atlas van Nederland in het Holoceen*. Amsterdam.

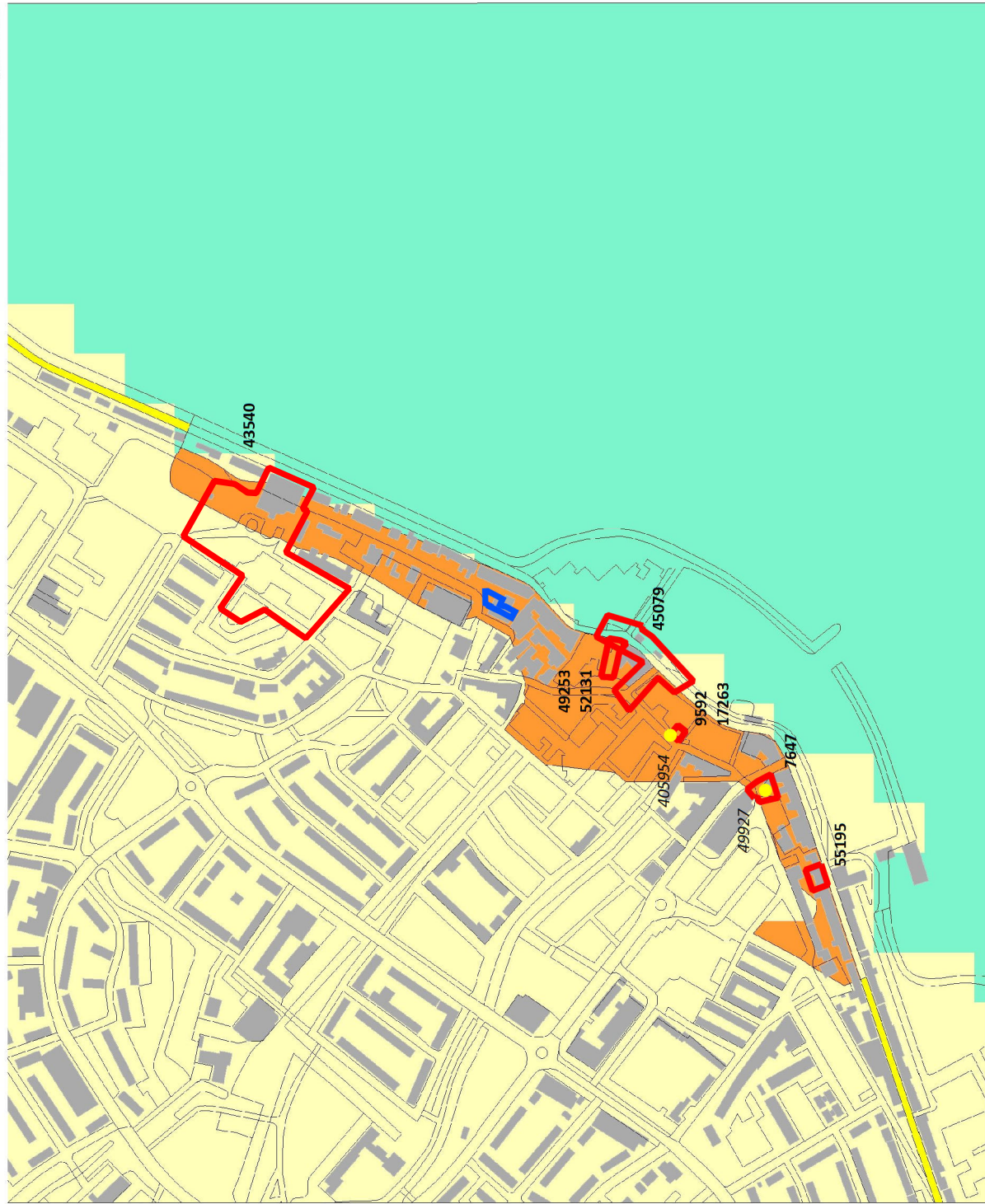

Afbeelding 2. Ligging van het plangebied (blauw omlijnd). Bron: www.watwaswaar.nl.

Afbeelding 3. Uitsnede uit het bestemmingsplan. De onderzoekslocatie is rood omlijnd. De bakkerswinkel is in roze aangegeven, de bakkerij in paars. Bron: www.ruimtelijkeplannen.nl.)

134552 / 501416

133349 / 500434

Legenda

TOP10 ((o)TDN)

HUIZEN

MONUMENTEN

archeologische waarde

hoge archeologische waarde

zeer hoge archeologische waarde

zeer hoge arch waarde, beschermd

IKAW

zeer lage trekfaks

lage trekfaks

middelhog trekfaks

hoge trekfaks

lage trekfaks (water)

middelhog trekfaks (water)

hoge trekfaks (water)

water

niet gekarteerd

• waarnemingen

onderzoeksmeldingen

plangebied

0 100 m

N

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

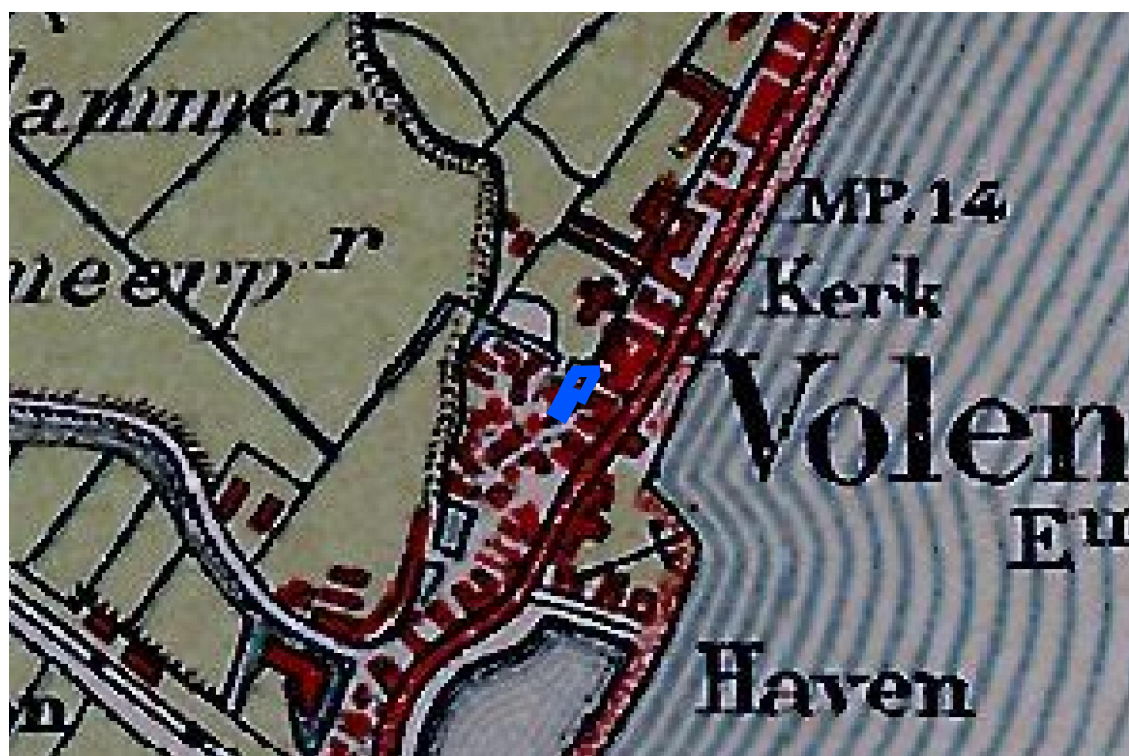
Afbeelding 5. Gegeorefereerde uitsnede uit het kadastrale verzamelplan, periode 1811–1832. De onderzoekslocatie is blauw omlijnd. Bron: www.watwaswaar.nl.

Afbeelding 6. Gegeorefereerde uitsnede uit de kadastrale minuut, periode 1811–1832. De onderzoekslocatie is blauw omlijnd. Bron: www.watwaswaar.nl.

Afbeelding 7. Gegeorefereerde uitsnede uit de topografische kaart van 1877. De onderzoekslocatie is blauw omlijnd. Bron: www.watwaswaar.nl.

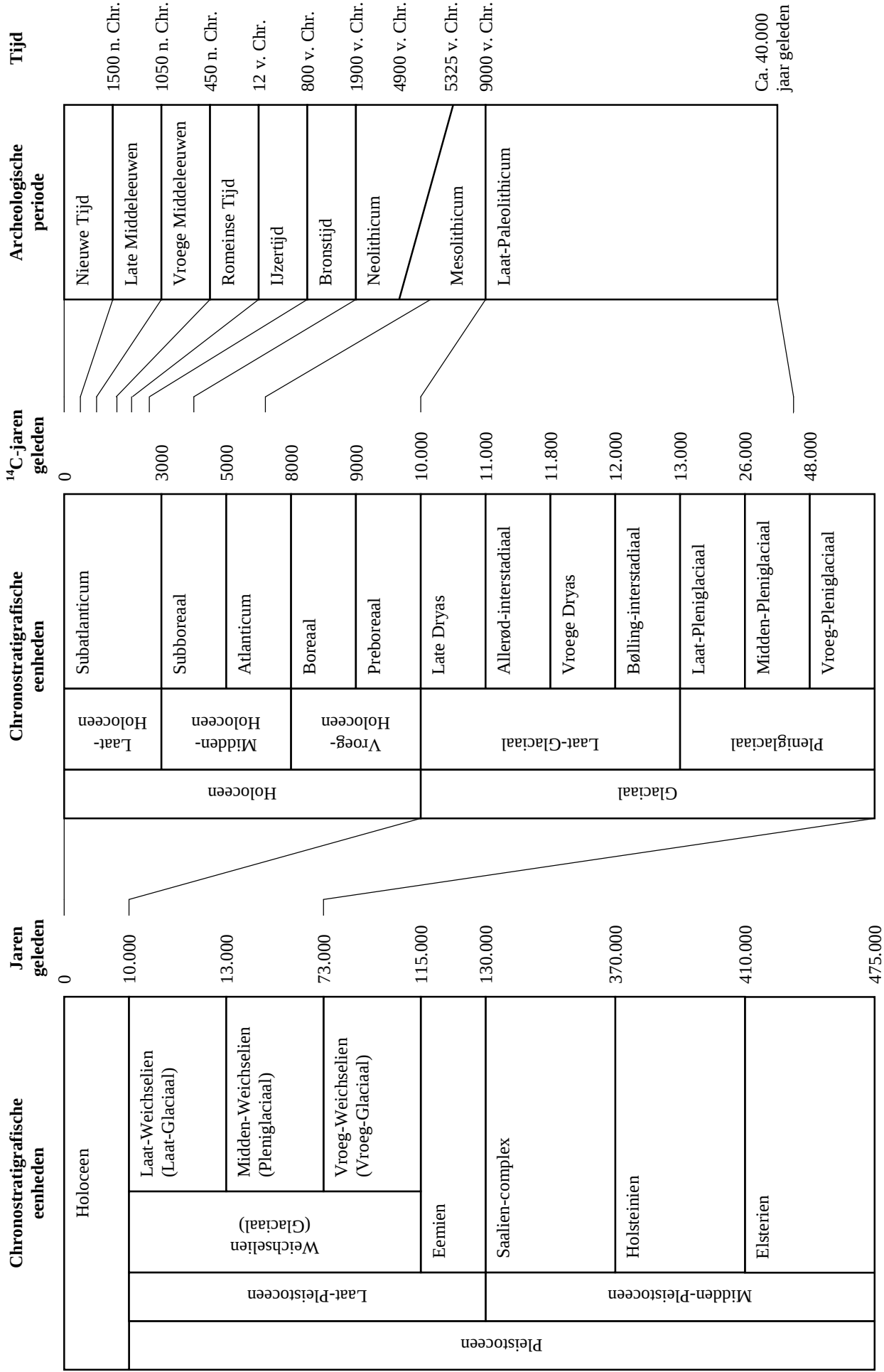
Afbeelding 8. Gegeorefereerde uitsnede uit de topografische kaart van 1907. De onderzoekslocatie is blauw omlijnd. Bron: www.watwaswaar.nl.

Afbeelding 9. Gegeorefereerde uitsnede uit de topografische kaart van 1949. De onderzoekslocatie is blauw omlijnd. Bron: www.watwaswaar.nl.

Afbeelding 10. Gegeorefereerde uitsnede uit de topografische kaart van 1971. De onderzoekslocatie is blauw omlijnd. Bron: www.watwaswaar.nl.

Bijlage 1. Een overzicht van geologische (chronostratigrafische) en archeologische periodes. Door: A.J. Wullink. Gebaseerd op: Brandt et al. 1992; De Mulder et al. 2003; Berendsen 2004.